

Aleksandar Bošković

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Institut društvenih nauka, Beograd
aleksandarbos@gmail.co*

Antropolozi kao simboli: Geertz*

Apstrakt: Clifford Geertz (1926-2006) bio je jedan od najuticajnijih antropologa u poslednjih nekoliko decenija XX veka, i pored toga što su neki njegovi nekadašnji studenti (kao što tvrdi Rabinow u Slyomovics 2010) isticali da kao ličnost baš i nije bio naročito dostupan, a ponekad da nije ni mario za svoje studente. Pomalo paradoksalno, njegov uticaj na antropologiju i srodne discipline ostao je prisutan i nakon smrti. U ovom tekstu se analizira interesovanje za njegov rad u poslednjih desetak godina, kao pokazatelj pretvaranja jedne ličnosti u globalni kulturni simbol.

Ključne reči: Clifford Geertz, antropologija antropologije, interpretacija, antropološke teorije, istorija antropologije, simboli

Uvod

Clifford James Geertz (1926-2006) bio je jedan od najuticajnijih antropologa i istraživača iz oblasti društvenih nauka u poslednjih nekoliko decenija XX veka, i pored toga što su neki njegovi nekadašnji studenti (na primer, kao što to tvrdi Rabinow u Slyomovics 2010) isticali da kao ličnost baš i nije bio naročito dostupan (tačnije, da je često delovao hladno i nezainteresovano, kao i da je od toga napravio svoj "zaštitni znak"), a ponekad da nije ni naročito

---

* U vreme pisanja ovog teksta, njegov autor je bio angažovan na projektu "Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup" (III 47010), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije. Tekst je napisan za vreme boravka na Max Planck institutu za socijalnu antropologiju u Halleu, uz podršku stipendije DAAD SR Nemačke. Autor je vrlo zahvalan Bojanu Žikiću na njegovim komentarima na prvu verziju teksta.

Stavovi i opservacije izneseni u tekstu ni na koji način ne odražavaju stavove DAAD, Max Planck Instituta za socijalnu antropologiju, niti prof. Žikića.

mario za svoje studente.¹ Doduše, potpuno suprotno stanovište je u intervjuu datom brazilskim kolegama aprila 2006. iznela jedna druga njegova nekadašnja studentkinja, Sherry Ortner (Ortner 2007). Geertz je svetsku slavu stekao dok je predavao na Univerzitetu u Chicagu (od 1960), a 1970. prelazi na Institut za napredne studije u Princetonu, gde osniva Školu za društvene nauke.² Na ovom institutu je penzionisan i postao Professor Emeritus 2000. godine. Pomalo paradoksalno, Geertzov uticaj na antropologiju i srodne discipline ostao je prisutan u nesmanjenom intenzitetu i nakon smrti. Ovo deluje paradoksalno u naše digitalno doba koje je pretrpano informacijama i gde se često insistira na najnovijem i najaktuelnijem, često i bez provere da li je neko već pisao o nekoj temi. Čak bi se moglo reći da je u pojedinim aspektima (pre svega kada se radi o proučavanju Maroka i severne Afrike) taj uticaj veći danas, zahvaljujući i nekim novim prevodima njegovih knjiga (tu mislim na studije o Maroku i islamu, pre svega na francuski, ali i na nemački), ali i pojavljivanju čitave jedne generacija mladih istraživača koji, od Kanade preko Brazila do Srbije i Nemačke, nastoje da objasne i reformulišu Geertzove ideje u različitim kontekstima. U ovom tekstu se analizira interesovanje za njegov rad u poslednjih desetak godina, kao pokazatelj pretvaranja jedne ličnosti u globalni kulturni simbol. Na određeni način, recepcija Geertzovog rada bi predstavljala jedan ogled iz antropologije antropologije, kao i potencijalno zanimljiv dodatak njegovoj nagrađivanoj knjizi o tekstovima i životima antropologa (*Works and Lives*, Geertz 1988) – zajedno sa svim kritikama, panegiricima i mestimičnim nelagodnostima. Kako to obično biva, ove reakcije na njegove radove često mnogo više govore o njihovim autorkama i autorima, nego o predmetu njihovih analiza (upor. Leach u Bošković 2007, 40).

Ako se pođe od Geertzovog određenja simbola, jasno je i da pripadnici određene kulture (u slučaju koji se ovde analizira, akademske, uglavnom antropološke) nastoje da ga koriste kao sredstvo (jezik) da tumače, izraze i podele značenja. Pošto se život u društvu sastoji od protoka i razmene simbola, a simboli su po svojoj prirodi višesmisleni i otvoreni za različita tumačenja, "cilj antropologa je, prema tome (...) da protumače interpretacije koje u određenom trenutku čine pripadnici te kulture" (Rapport 1996, 1312).

¹ Kao što će se videti u nastavku ovog teksta, Rabinow je inače prilično sklon veoma kritičkim opservacijama. Za nekoga ko je Geertza poznavao dosta dugo i ko je sa njim bar u jednom periodu proveo relativno mnogo vremena, zanimljivo je da Rabinowu ne pada na pamet mogućnost da je Geertz možda, jednostavno, bio *stidljiv*.

² Njegovo simboličko upravljanje ovom Školom imalo je uspone i padove. Kao svoj veliki neuspeh Geertz je smatrao to što nije uspeo da na Institut dovede svog prijatelja i kolegu Roberta Bellaha (čiji su angažman blokirali ljudi s Odeljenja za prirodne nauke – ovo je epizoda koju pominje i Rabinow kada govori o godini koju je proveo u Institutu, 1972/73) – ali je s druge strane uspeo da kasnije dovede sjajnu istoričarku Joan W. Scott.

Kritike i nelagodnosti

Od kraja prošlog veka (Gottowik 1997, Ortner 1999, Inglis 2000),³ a posebno u nekoliko godina nakon smrti Clifforda Geertza (30. oktobra 2006.)⁴ pojavilo se nekoliko knjiga ili tematskih brojeva časopisa posvećenih aspektima njegovog lika i dela, na različitim jezicima i u različitim delovima sveta (Bošković 2007, Gorunović 2010, Addi et Obadia 2010, Chaudhary 2008, Slyomovics 2010).⁵ Ovo interesovanje je povezano sa većim brojem prevoda njegovih tekstova, kao i sa činjenicom da je u nekim antropološkim tradicijama (kao što je to, na primer, frankofonska) došlo do konvergencije interesovanja za Geertzova istraživanja i interesovanja za određene delove sveta (u francuskom slučaju, Magreb i severna Afrika – tradicionalne zone francuskog kolonijalnog i kulturnog uticaja). S druge strane, recepcija Geertzovog dela je ponegde bila i ostala pod uticajem specifičnih kulturno-istorijskih okolnosti, kao što je to njegova kritika Lévi-Straussa (13. poglavlje u Geertz 1973). Tako je brazilsko izdanje *Tumačenje kultura* objavljeno bez ovog poglavlja, kao i bez još pet drugih poglavlja – i to bez ikakvog objašnjenja – pa ono sadrži ukupno devet (umesto petnaest) poglavlja originalne knjige (Geertz 1976).⁶ Uticaj Lévi-Straussa i nelagodnost zbog Geertzove kritike su još relativno nedavno bili u centru pažnje nekih brazilskih antropologa, pa je tako Lanna (1999) smatrao da je "dužan" da brani velikog francuskog učitelja. Zanimljivost pomenutog teksta je i u tome što Lanna "brani" Lévi-Straussa od Geertza nekoliko decenija pošto su njihove polemike završene.

Ali, i pored povremenih panegirika (kao što je Inglisova monografija iz 2000), Geertzov rad i dalje mestimično izaziva nelagodnost. Tako autor (ili autorka) odrednice u novom izdanju Encyclopaedia Britannica oseća potrebu

---

³ Knjiga koju je priredila nekadašnja Geertzova doktorantkinja Sherry B. Ortner u stvari predstavlja preštampano specijalno izdanje časopisa *Representations*.

Volker Gottowik, vanredni profesor na Univerzitetu u Heidelbergu, najistaknutiji je predstavnik interpretativne antropologije na nemačkom govornom području.

⁴ Kako je to gotovo poetski napisao jedan od njegovih saradnika, "umro je od slomljenog srca" ("died of a broken heart" – Shweder 2007, 191).

⁵ Knjiga koju je priredila Susan Slyomovics je prvobitno objavljena kao specijalan broj časopisa *Journal of North African Studies*, a kao povod je poslužila izložba fotografija koje je Paul Hyman napravio za vreme Geertzovog boravka u Maroku. Dvo-broj časopisa *Kultura* je u stvari izašao 2008, mada je "zvanična" godina njegovog objavljivanja 2007. Zanimljivo je da je Geertz konsultovan u ranoj fazi pripreme za izbor tekstova (2003/4), kao i da je bio saglasan sa ovim izborom kao reprezentativnim (Bošković 2007, 7). Chaudharyjeva studija političke dinamike u Pakistanu 2007. direktno je inspirisana Geertzovim pristupom.

⁶ Možda je to jedan od razloga zbog kojih u ovoj knjizi uopšte nije navedeno ko ju je preveo.

da napravi simboličku (ili stvarnu?) distancu u odnosu na njegov stil: "Geertzovo pisanje je uglavnom retoričko i idiosinkratičko, više sa metaforama i primerima nego sa jednostavnim izlaganjima" (Encyclopaedia Britannica 2014), kao da je potrebno izvinjavati se zbog upotrebe metafora ili nelinearnog načina izlaganja (upor. Bošković 2002, 48). Geertz je, inače, dok je bio živ optuživan i za to da, pošto lepo piše, na taj način "zavodi" nedužne čitaoce da mu poveruju.⁷ U svojoj odrednici, u inače odličnom nedavno objavljenom rečniku socijalne i kulturne antropologije, Morris prvo kaže da je Geertz "eminentan (iako kontroverzan) američki antropolog" (2012, 104).⁸ Zato je možda jednostavnije posmatrati Geertza u određenom filozofskom kontekstu, kako to čini brazilski antropolog Oliveira (2012), kada pažnju posvećuje pre svega estetskim i egzistencijalnim aspektima njegovog dela. Geertzu čitanje i upotreba filozofije nikada nisu bili strani, pa je, na primer, veliki deo svojih promišljanja poslednjih decenija ostvario pod uticajem Wittgensteina (Geertz 2000). Inače, sam naslov ove knjige (*Available Light*) predstavlja divnu metaforu, koja je teško prevodiva na druge jezike, osim vrlo opisno: naime, radi se o minimalnoj količini svetlosti koja je dovoljna da bi se nešto fotografisalo. Više svetlosti bi pokvarilo, odnosno upropastilo fotografiju, a manje svetlosti bi je učinilo nemogućom.

Oliveirin kolega Dawsey takođe analizira elemente Geertzovog rada poredeći ga sa nemačkim intelektualcem Walterom Benjaminom, mada njega zanima pre svega performativnost i njeni limiti, pre svega u okviru onoga što bismo mogli nazvati studijama kulture (Dawsey 2009). Zanimljivo je da je jedan od najboljih tekstova napisanih povodom Geertzove smrti takođe govorio o performativnosti, samo na jedan drugi način, uz reminiscencije na njegova iskustva posle istraživanja na terenu, kao i u imaginarnom svetu Shakespearovskih karaktera, i to u tekstu adekvatnog naslova "Publika se razilazi" (*The Crowd Parts*, Greenblatt 2007).

Rabinow o Geertzu i Bourdieuu

Kada se radi o poređenju aspekata Geertzovog opusa sa drugim autorima, tu pre svega treba pomenuti Kumollovu uporednu (i prilično detaljnu) analizu Geertza i francuskog sociologa Bourdieua (i kritiku obojice) u odnosu na ono što nemački istraživač naziva "kulturnom globalizacijom" (Kumoll 2005). S

---

⁷ Ili, kako je to 1989. napisao Leach: "Svaki deo njegove argumentacije izložen je tako da vam je potreban rečnik imena da biste sve razumeli" (u Bošković 2007, 37). Elegantan odgovor na ovakve primedbe je objavljen u Geertz 1982. Ili, kako je mnogo kasnije napomenuo Rosaldo: "Njegove eseje nije ni trebalo čitati bukvalno" (2007, 208).

⁸ "Eminent (though much-debated) US anthropologist".

obzirom na Bourdieovu nespornu popularnost u srpskim akademskim krugovima (pre svega zahvaljujući njegovom levičarskom političkom angažmanu), dve kolegice iz Beograda su u nedavno objavljenom tekstu analizirale neke tačke potencijalne komunikacije između njegovog i Geertzovog rada (Spasić i Gorunović 2012). Doduše, kada autorke kažu da je "teško naći studije koje referišu na obojicu" (2012, 402), to baš i nije tačno. Osim već pomenute Kumollove monografije, mogu se pomenuti Bošković 1996, 108 i Bošković 2002, 43 – ovaj poslednji tekst je inače objavljen u istom časopisu gde su i Spasić i Gorunović objavile svoj rad ("Sociologija"). Zanimljivo je da ove autorke izgleda polaze baš od gorenavedenog svedočanstva Paula Rabinowa, gde ovaj pominje Bourdieov boravak u Institutu za napredne studije u Princetonu 1972/73. i njegovo nezadovoljstvo zbog toga što je smatrao da ga je Geertz ignorisao (kao što je kasnije ignorisao i Rabinowa pošto je ovaj doktorirao, pa je verovatno došlo do određene uzajamne simpatije zbog ovog osećanja opšte neshvaćenosti)⁹, iz čega navode nekoliko aspekata koji bi, po njihovom mišljenju, koristili obojici – da su im teorijske pozicije bile bliže međusobnom dijalogu. Međutim, izgleda da su i Geertz i Bourdieu imali ipak sasvim dobre karijere. Spasić i Gorunović citiraju kako je Bourdieu Rabinowu izložio svoj detaljan plan i program kako će biti izabran na katedru na Collège de France – gde je, pošto je sve odradio kako treba i izgradio potrebne alijanse sa pravim ljudima, konačno i izabran, 1981. – nažalost, autorke ne navode Rabinowljev opšti utisak o Bourdieuu, kao provincijalcu koji je konačno postao "neko", ali je ipak u suštini ostao duboko nezadovoljan. Ili, kako je Rabinow svojevremeno rekao u razgovoru sa antropologom Alanom Macfarlaneom:

"Bourdieu je bio vrlo strastven i direktan; takođe je zahtevao lojalnost koja je posle izvesnog vremena postala problematična; uporedio bih ga sa Flaubеровim *Sentimentalnim vaspitanjem* ili sa [Stendhalovim] *Crvenim i crnim*, samostvoreni provincijalac koji je mitologizovao sopstvenu marginalnost, stigao u Pariz, izborio se da dođe do vrha, ali je postajao sve više nesrećan; veoma intenzivan i briljantan karakter koji je u suštini želeo moć i priznanje, i stalno je kovao zavere kako da do njih dođe; kada

---

⁹ Kako je pisao Rabinow u tekstu koji citiraju Spasić i Gorunović, "Cliff Geertz je u suštini bio trapavo ljudsko biće, koje naučilo da tu trapavost stalno upotrebljava u svoju korist. (...) Retko je bio dostupan, vrlo retko je imao bilo šta da kaže kad bismo se sreli, pa ipak je u to vreme nastavio da piše sjajne tekstove, a mnoge od njegovih u prolazu promrmljanih primedbi su se pokazale kao vredne sugestije na osnovu kojih se moglo raditi".

Odnosno: "Fundamentally Cliff Geertz was an awkward human being who learned to use that awkwardness to his own continuous advantage. (...) He was rarely available, infrequently had anything to say when we did meet, yet he continued during that time to write captivating essays and many of his mumbled offhand remarks proved to be fertile suggestions for things to follow up on" (Rabinow 2010, 150).

je uspeo, uvek je bilo još nešto više, i kao u mnogim francuskim romanima, kada je došao do vrha opet nije bio srećan; kada je postao militantno opsednut politikom u svojim poznim godinama, manje sam ga viđao i nisam se slagao sa njegovom politikom niti sa njegovim pristupom intelektualnom životu; uvek je pretpostavljao da je samo on u pravu, a da niko drugi nije."¹⁰

Možda je takva impresija bar donekle uticala na Geertza da drži distancu od francuskog gosta u svom institutu.

Antropolog kao simbol

Geertzov opus simbolizuje važan zaokret u antropologiji XX veka, ono što je Evans-Pritchard svojevremeno označio kao cilj socijalne antropologije: zaokret od strukturalnog funkcionalizma ka interpretacijama (Evans-Pritchard 1954). Ovaj zaokret je antropologiju ponovo približio drugim naukama, pre svega sociologiji. Sociološkinje i sociolozi su, uz istoričarke i istoričare, posebno u SAD, bili i ostali veliki poštovaoci njegovog dela. Skorašnje sociološke interpretacije Geertzovog rada su kulminirale u knjizi koju su nedavno priredili ugledni profesor sa Univerziteta Yale, Jeffrey Alexander, i njegova dva studenta (Alexander, Smith and Norton 2011). U knjizi su zastupljeni uglavnom sociolozi i istoričari, uz samo par antropologa, od kojih je jedan saradivao sa Geertzom (i svojevremeno bio njegov gost u Institutu za napredne studije), George Marcus. Naravno, na jednom nivou, širina Geertzove perspektive (zajedno sa uticajima koje je imao od Webera, uz nešto manji input Parsonsa) ga je uvek činila bliskim sociolozima – on je bio antropolog koji je govorio (pisao) njima razumljivim jezikom. Godinu dana pošto je objavljena, 1974, knjiga *Tumačenje kultura* je dobila nagradu kao knjiga godine Američkog udruženja za sociologiju – ne antropologiju. Antropolozi su, posebno oni koji su radili u takozvanim "velikim" tradicijama, uvek bili nepoverljivi prema nečemu što su percipirali kao novo i drugačije.

---

¹⁰ "(...) Bourdieu was an overtly passionate and direct person; he also demanded a loyalty which after a while became a bit of an issue; I compare him to Flaubert's 'Sentimental Education' or 'The Red and The Black', a self-styled provincial who mythologized his marginality, comes to Paris, fights his way to the top, and becomes increasingly unhappy; an extremely intense and brilliant character but one who truly wanted power and recognition, and was overtly plotting and strategizing to achieve it; having achieved it, there was always more, and like so many French novels, having reached the summits was still not happy; increasingly in his later years when he became militantly political, I saw him less and did not agree with his politics or his approach to intellectual life; would always assume that he was right and everybody else, wrong" (Rabinow 2008).

Na jednom drugom nivou, mada nikada nije želeo da formira svoj "klan" ili "školu" (a što je bilo vrlo svojstveno njegovim kolegama u Francuskoj), Geertz je izvršio veliki uticaj na autore u čitavom nizu akademskih disciplina, počevši od istorije (Davis 2008) i ekonomije (Gilman 2002), ali i u političkim naukama i studijama kulture i književnosti (Shweder and Good 2005). Ovaj uticaj je zahvatao i proučavanje određenih regiona, pa su tako njegovo interesovanje za islam i višedecenijska istraživanja u Maroku uticala na proučavanje Magreba poslednjih nekoliko decenija (Bozarslan 2005). Treba pomenuti i da je, nezavisno od različitih percepcija Geertza kao ličnosti, vrlo malo antropologa moglo da ode na mesta gde su ranije obavljali svoja terenska istraživanja i da budu dobrodošli. Konačno, sa pojavom većeg broja prevoda njegovih važnih tekstova, Geertzovo proučavanje elemenata marokanske kulture je nedavno uticalo i na čitavu jednu novu generaciju istraživača sa francuskog govornog područja (sa Univerziteta u Lyonu, ali i sa Univerziteta Laval iz Kanade, Casablanca i Mohammed V – Agdal iz Maroka, itd.), što je rezultiralo impresivnom knjigom koju su priredili Addi i Obadia (2010). Ono što izdvaja ovu knjigu od brojnih drugih zbornika posvećenih različitim uglednim misliocima jeste informisan kritički pristup autora koji u njoj imaju tekstove – kada kritikuju Geertza (kao kada se npr. radi o njegovom konceptu "teksta"), čine to sa jasnim referencama i na način koji dolikuje naučnom diskursu – bez kukanja da ih je on nekada ignorisao (štaviše, jedan od priređivača i autora, Lahouari Addi, profesor političke sociologije u Lyonu, takođe je svojevremeno gostovao u Institutu za napredne studije). Kada pozitivno ocenjuju njegov doprinos interpretativnoj nauci (pre svega kada se radi o modalitetima razumevanja islama), autori poglavlja objavljenih u knjizi *Clifford Geertz: Tumačenja i kultura* to ne čine panegirički (zamka u koju upada Inglis u svojoj već pomenutoj monografiji iz 2000, a donekle i u predgovoru u kolekciji Geertzovih preglednih tekstova iz 2010), već kritički, otvarajući prostor za dalje diskusije i potencijalno produktivne pravce za nova istraživanja.

Završna razmatranja: publika se razilazi

Geertz je, još dok je bio živ, postajao simbol. U "klasičnom" (srednjevekovnom) određenju značenja simbola, aliquid stat pro aliquo, bio je simbol drugog i drugačijeg pristupa u antropologiji, nazvanog "interpretativnim" ili "simboličkim" – mada sam pristup, naravno, nije bio naročito nov.¹¹ Geertz je smatrao da

---

¹¹ Određena doza opreza je neophodna kada se upotrebljava izraz kao što je "simbolička antropologija". Autori, poput francuskog antropologa/etnologa Gérarda Lencluda, ističu da je geneza "simbolizma" (fr. *symbolisme*) daleko složenija i da ovaj koncept u stvari uključuje mnogo veći broj istraživača i pravaca – od strukturalističkih i kognitivnih pristupa (Lévi-Strauss, Sperber), preko kritičara funkcionalizma

jednostavno nastavlja nešto što je bilo jasno još velikom nemačkom sociologu Maxu Weberu.¹² Pretpostavljam da bi se on složio sa konstatacijom da se na "pozornici antropologije" samo pojavio sa "pravim tekstom u pravo vreme" (kako je svojevremeno pisao o jednom drugom autoru koga je izuzetno poštovao, Thomasu Kuhnu – Geertz 1997), 1973, mada je svoje teorijske stavove uglavnom već formulisao i objavio u časopisima i knjigama između 1963. i 1968. Na primer, tekst "Religija kao kulturni sistem" prvi put je objavljen još 1965. Zanimljivo je napomenuti da je ovo ujedno i prvi njegov tekst koji je preveden na srpskohrvatski jezik i objavljen u nekadašnjoj Jugoslaviji, i to dve godine pre nego što je objavljen u knjizi *Tumačenje kultura*, i to ponovo u časopisu "Kultura". Kako je pisao Renato Rosaldo: "Njegovi tekstovi su bili kratke ekskurzije, često obeležene maestralnim menjanjem pravca između većih i sigurnijih stvari, koje je želeo da zaobiđemo" (2007, 208).¹³

Kasnije je Geertz postao simbol "novog talasa" u severnoameričkoj antropologiji 1980-ih (u koji su spadali Rabinow, Ortner, Marcus, Crapanzano, Michael Fischer i mnogi drugi), mada nikada nije učestvovao u polemikama ni diskusijama sa pripadnicima ovog novog pristupa (što mu npr. Rabinow nikad neće oprostiti – upor. 2010, 151-152), i mada ni sami pripadnici ovog "novog talasa" nisu sebe nužno videli kao deo jednog globalnog teorijskog pokreta (Rabinow 1986). Naravno, dokle god se simboli shvataju kao simboli (aliquid), a ne kao stvarnost, nema problema. Problemi nastaju kada je potrebno napraviti distinkciju između stvarnog sveta i sveta imaginacije, jer, hteli mi to da priznamo ili ne, uglavnom živimo u stvarnom svetu.

Međutim, kao što sve ljudske zajednice imaju potrebu za mitskim precima, tako i društvene nauke žele da apsorbuju Geertza kao jednog od poštovanih utemeljivača i stave ga na odgovarajući pijedestal. Postoji izvesno guranje sociologije u ovaj prostor (indikativno iz knjige koju je priredio Alexander sa svojim

---

(Firth, Leach), pa sve do elemenata Saussureovske lingvistike (C. S. Peirce, Jakobson) i psihoanalize (Freud) (Lenclud 2010, 689-690).

¹² "Koncept kulture za koji se zalažem (...) je u suštini semiotički. Verujući, sa Maxom Weberom, da je čovek životinja uhvaćena u mreže značenja koje je sama istkala, smatram da kultura predstavlja te mreže, a da, prema tome, njena analiza nije eksperimentalna nauka u potrazi za zakonom, već interpretativna [nauka] u potrazi za značenjem. Ono što me zanima jeste objašnjenje, razumevanje društvenih izraza koji na površini izgledaju enigmatični" (Geertz 1973, 5).

¹³ "His essays were short excursions, often marked by artful tacking between larger certainties he would have us avoid." Geertz je uvek bio nepoverljiv prema velikim uopštavanjima, kao i prema argumentacijama koje su delovale isuviše savršeno – mada je, kao na primer kod Sahlinsa (u njegovoj polemici sa Obeyesekerom oko toga da li su Havajci zaista mislili da je kapetan Cook bio bog – *jesu*, tvrdio je Sahlins), bio impresioniran kada bi neko pokazao da poseduje detaljno znanje o određenom području (Shweder 2007, 195).

studentima), dok je drugačiji i mnogo inkluzivniji pristup frankofonskih autora, okupljenih oko Univerziteta u Lyonu, s insistiranjem na zajedničkim temama, kao što su metodologija, religija ili problemi predstavljanja (Addi et Obadia 2010). Neki od posthumno objavljenih tekstova, kao što je Predgovor hebrejskom izdanju knjige *Posmatrani islam (Islam Observed)*, objavljen u Slyomovics 2010, 10-13), predstavljaju prave bisere i znatno doprinose našem razumevanju Geertzovog opusa, kao pokazatelji kako je on vremenom menjao i dopunjavao neke svoje stavove. Inače, još početkom 1990-ih se Odeljenje za antropologiju Univerziteta u Princetonu, u nastojanju da privuče što veći broj doktorskih studenata, "reklamiralo" i sa navodnim vezama koje je imalo sa Institutom za napredne studije – što jednostavno nije bilo tačno, jer ove dve institucije, mada locirane u istom gradu, nisu ni na koji način sarađivale. S druge strane, antologije kao što je Geertz 2010 (za koju je najzaslužniji Fred Inglis), i pored nekih odličnih tekstova koji se u njima nalaze (a koji su inače sasvim legalno dostupni u većini biblioteka i na većini internet pretraživača), daleko više svedoče o želji da se, ako je ikako moguće, na nasleđu velikog antropologa još malo zaradi (ovo važi za izdavača, ne za priređivača). Geertz na ovaj način postaje istovremeno simbol i želje za znanjem i ličnim usavršavanjem (a pre svega za razumevanjem drugih i drugačijih, jer je vaspitavan i školovan u takvoj tradiciji antropologije), ali i primitivnog kapitalizma (koji mu, prema svedočenjima njegovih prijatelja, nikada nije bio drag).¹⁴ Tako Geertz deli sudbinu svih velikih ljudi: nakon njegovog odlaska sa scene, na praznoj pozornici tumaraju likovi koji bi hteli da ugrabe bar delić svetlosti pozornice, iako je publika odavno otišla a zavesa se spustila. A svetlosti više nema.

Literatura

- Addi, Lahouari, et Lionel Obadia (sous le direction de). 2010. *Clifford Geertz. Interprétation et culture*. Paris : Éditions des archives contemporaines.
- Alexander, Jeffrey C., Philip Smith, and Matthew Norton (eds.). 2011. *Interpreting Clifford Geertz: Cultural Investigation in the Social Sciences*. London and New York: Palgrave.
- Bošković, Aleksandar. 1996. Clifford Geertz in literarni obrat v sodobni antropologiji. *Časopis za kritiko znanosti* 23 (179): 107-114.
- , 2002. Clifford Geertz: Writing and interpretation. *Sociologija* XLIV (1): 41-56.
- Bošković, Aleksandar (ur.). 2007. *Kliford Gerc*. Posebno izdanje časopisa *Kultura* 118/119. Beograd.
- Bozarslan, Hamid. 2005. Ernest Gellner, Clifford Geertz et le Maghreb. *Esprit* 311:150-159, Janvier 2005.

---

¹⁴ Prema Rosaldovom svedočenju, Geertz je sebe u smislu političke orijentacije definisao kao "socijaldemokratskog liberala" (2007, 206).

- Chaudhary, Mohammed Azam. 2008. *Cultural Analysis of Politics, Law and Religion in Pakistan : Some Essays in Interpretative Anthropology*. Köln: Köppe.
- Davis, Natalie Zemon. 2008. Remembering Clifford Geertz. *History Workshop Journal* 65: 188-194.
- Dawsey, John C. 2009. Por una antropología benjaminiana: repensando paradigmas do teatro dramático. *Mana* 15(2): 349-376.
- Encyclopaedia Britannica*. 2014. Clifford Geertz. Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition. Encyclopædia Britannica Inc., 2014. Web. 28 Aug. 2014. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/227742/Clifford-Geertz>>.
- Evans-Pritchard, E. E. 1954. The meaning of sacrifice among the Nuer. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 84 (1/2): 21-33.
- Geertz, Clifford. [Gerc, Kliford]. 1971. Religija kao kulturni sistem. Prevela Sanja Grahek. *Kultura* 13/14: 24-43.
- , 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- , 1976. *A interpretação das culturas*. Rio de Janeiro: Jorge ZaharEditores.
- , 1982. The way we think now: Toward an ethnology of modern thought. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 35 (5): 14-34.
- , 1988. *Works and Lives: The Anthropologist as Author*. Stanford: Stanford University Press. Srpski prevod: Antropolog kao pisac, prev. Gordana Gorunović i Ivana Spasić, Beograd: Biblioteka XX vek, 2010. Prvo poglavlje ove knjige je nekoliko godina ranije prevedeno i objavljeno u Bošković 2007, 41-57.
- , 1997. The legacy of Thomas Kuhn: The right text at the right time. *Common Knowledge* 6 (1): 1-5.
- , 2000. *Available Light: Anthropological Reflections on Philosophical Topics*. Princeton: Princeton University Press.
- , 2010. *Life among the Anthros and other Essays*. Edited by Fred Inglis. Princeton: Princeton University Press.
- Gilman, Nils. 2002. "Involution and modernization : The case of Clifford Geertz". In *Economic Development: An Anthropological Approach*, Jeffrey S. Cohen i Norbert Dannhaeuser (eds.), 3-22. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Gorunović, Gordana. 2010. *Antropologija KlifordaGerca: kulturna teorija i interpretativna analiza kultura*. Beograd: FilozofskifakultetUniverziteta u Beogradu i SGC.
- Gottowik, Volker. 1997. *Konstruktionen des Anderen: Clifford Geertz und die Krise der ethnographischen Repräsentation*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
- Greenblatt, Stephen. 2007. The crowd parts. *Common Knowledge* 13 (2/3): 211-213.
- Inglis, Fred. 2000. *Clifford Geertz: Culture, Custom and Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Kumoll, Karsten. 2005. *From the Native's Point of View? Kulturelle Globalisierung nach Clifford Geertz und Pierre Bourdieu*. Bielefeld: transcript Verlag.
- Lanna, Marcus. 1999. Sobre a comunicação entre diferentes antropologias. *Revista de Antropología* 42 (1-2) : 239-265.
- Leach, Edmund [Lič, Edmund]. 2007. "Pisati antropologiju". U: Bošković 2007, 33-40.
- Lenclud, Gérard. 2010. "Symbolisme". In *Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie*, Pierre Bonte et Michel Izard (dir.), 688-691. Paris : Quadrige/ PUF.
- Morris, Mike. 2012. *Concise Dictionary of Social and Cultural Anthropology*. Oxford: Blackwell.

- Oliveira, Relivaldo Pinho de. 2012. Antropologia e filosofia: estética e experiência em Clifford Geertz e Walter Benjamin. *Horizontes antropológicos* 18 (37): 209-234.
- Ortner, Sherry. 2007. A máquina de cultura: de Geertz a Hollywood. Entrevista. *Mana* 13 (2): 565-578.
- Ortner, Sherry (ed.). 1999. *The Fate of Culture: Geertz and Beyond*. Berkeley: University of California Press.
- Rabinow, Paul. 1986. "Representations are social facts: Modernity and post-modernity in anthropology". In *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, James Clifford and George Marcus (eds.), 234-260. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- . 2008. Paul Rabinow interviewed by Alan Macfarlane 31 October 2008. <http://www.alanmacfarlane.com/ancestors/rabinow.htm>
- . 2010. "Chicken or glass: in the vicinity of Clifford Geertz and Paul Hyman". In: Slyomovics, 145-155.
- Rapport, Nigel. 1996. "Thick description". In *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, David Levinson and Melvin Ember (eds.), Vol. 4, 1311-1313. New York: Henry Holt and Company.
- Rosaldo, Renato. 2007. Geertz's gifts. *Common Knowledge* 13 (2/3): 206-210.
- Shweder, Richard A. 2007. The resolute irresolution of Clifford Geertz. *Common Knowledge* 13 (2/3): 191-205.
- Shweder, Richard A., and Byron Good (eds.). 2005. *Clifford Geertz by his Colleagues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Slyomovics, Susan (ed.). 2010. *Clifford Geertz in Morocco*. New York: Routledge.
- Spasić, Ivana, i Gordana Gorunović. 2012. "Terenski rad u filozofiji": Gerc i Burdije kao sagovornici. *Sociologija* LIV (3): 401-422.

Aleksandar Bošković

Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy University of Belgrade

Anthropologists as symbols: Geertz

Clifford Geertz (1926-2006) was certainly one of the most influential anthropologists in the last decades of the 20th century, even though some of his former students (like Rabinow in Slyomovics 2010) claim that he was not very accessible as a person, and that sometimes he did not even care for his students. Somewhat paradoxically, Geertz's influence on anthropology and related disciplines remained notable even after his death. This paper analyzes interest in aspects of his work over the last decade, as an indicator of transforming a personality into a global cultural symbol.

Key words: Clifford Geertz, anthropology of anthropology, interpretations, anthropological theories, history of anthropology, symbols

Antropologues en tant que symboles: Geertz

Clifford Geertz (1926-2006) a été l'un des anthropologies les plus influents dans les dernières décennies du XXe siècle, même si certains parmi ses anciens étudiants (comme le soutient Rabinow in Slyomovics 2010) faisaient remarquer qu'en tant que individu il n'était pas particulièrement accessible, et que parfois il ne se préoccupait pas de ses étudiants. Un peu paradoxalement, son influence sur l'anthropologie et les disciplines proches continue à se faire sentir même après sa mort. Dans ce texte est analysé l'intérêt pour son travail dans les dix dernières années, comme un indice de la transformation d'un individu en un symbole culturel global.

Mots clés: Clifford Geertz, anthropologie de l'anthropologie, interprétation, théories anthropologiques, histoire de l'anthropologie, symboles

Primljeno / Received: 5.09.2014.

Prihvaćeno / Accepted: 13.09.2014.